
KONFERENCIA

SZABÓ GABRIELLA

Változások állandósága

*Beszámoló az MTA Politikai Tudományok
Intézetének „A demokrácia fejlődése 1990–2005”
című konferenciájáról*

BEVEZETÉS

A Politikai Tudományok Intézete 2005. május 24-én konferenciát tartott „*A demokrácia fejlődése 1990–2005*” címmel. A rendezvény célja az volt, hogy a hazai politikatudományi műhelyek bázisának számító PTI kutatói, saját tudományos érdeklődésük tükrében, képet alkossanak a rendszerváltozás óta eltelt tizenöt év politológiai szempontból releváns fejleményeiről. A konferencia összegző, áttekintő jellegének nem csupán a kerek évforduló – 1990 májusában, azaz tizenöt éve állt fel az első demokratikusan választott magyar kormány – csábítása szolgált alapul, hanem, mint ahogyan Bayer József, a PTI igazgatója bevezető előadásában hangsúlyozta, 2004. május 1-jével – hazánk Európai Unióhoz történő csatlakozásával – lezárult egy korszak a magyar politika történetében. A tudományos konferencia előadói arra keresték a választ, hogy melyek voltak a korszak jellemzői, és milyen trendek rajzolódnak ki a jövőre vonatkozóan a magyar és a nemzetközi politika világában.

PARADIGMATIKUS VÁLTOZÁSOK A POLITIKAI RENDSZER LEÍRÁSÁBAN

Az előadások a politikai rendszer különböző elemeinek tendenciáira és egy-egy fontosabb elemének tézisszerű bemutatására

fókuszáltak. Az elhangzott prezentációk a politikai kommunikáció, a pártrendszer, a választói magatartás, a demokratikus hatalomgyakorlás elemeit vették szemügyre, külön kiemelve a civil társadalom, a területi önkormányzatok, illetve a gazdasági és politikai hatalom kapcsolatainak új dimenzióira vonatkozó vizsgálatokat, de terítékre kerültek a jogállam kiépülésének kérdései és a nemzetközi politikai viszonyok változásának jellemzői is. A kutatók az elmúlt időszak jelenségeinek vizsgálatára hivatkozva a politikai rendszer több eleménél paradigmatiskus változásokra, vagy legalábbis annak jeleire hívták fel a figyelmet.

Mihályffy Zsuzsanna és Kiss Balázs a „*Politikai kampányok Magyarországon 1990 óta*” című előadásukban a PTI kampánykutató csoportjának a magyar politikai kampányokra és vezető politikusok kampánykommunikációs erőfeszítéseire vonatkozó összehasonlító kutatásait tárták a résztvevők elé. Követve a Pippa Norris-i tipológiát, megkülönböztettek premodern, modern és posztmodern kampányokat és azokra jellemző kampánystruktúrákat, médiafelhasználási módszert, eszközöket, üzeneteket stb. Az előadásban esettanulmányként a Fidesz–MPSZ 1998-as, 2002-es és 2004-es kampányának jellemzőit mutatták be. A vizsgálatok arra engednek következtetni, hogy az idő előrehaladtával egyre inkább a posztmodern kampányok jellemzői uralták el a magyar politikai kommunikációt, s ennek sodrában mindennappossá váltak az üzleti marketingtechnikák és a professzionális kampánycsapat alkalmazása.

A Pippa Norris által kidolgozott módszertan alkalmazása közben a kutatók korrekciókat tettek. Hangsúlyozták, hogy a premodern–modern–posztmodern elkülönítésnek kevésbé az időbeli elkülönítésére és a fejlettségi ívre utalását vették alapul. Nem állították, hogy a premodern kampánynál célravezetőbbek a modern kampány jellemzői, és amellet sem érveltek, hogy a legfejlettebb pártok stációja a leghatékonyabbnak bizonyuló posztmodern kampány. Kutatásuk éppen arra hozott bizonyítékokat, hogy a kampánytípusok közötti átmenet rendkívül fluid, egy-egy politikai párt sikerrel alkalmazhat kampányában egyaránt premodern, modern és posztmodern eszközöket.

Kiss Balázs és Mihályffy Zsuzsanna az elmúlt tizenöt év magyarországi kampányeszközeit és üzeneteit vizsgálva arra a következtetésre jutottak, hogy a marketingalapú politikai kommunikáció meghonosodása mellett más szempontból is paradigmaváltás szemtanúi vagyunk. A politikai üzenetek jellemzően nem a gazdasági alapú identitások politikai cselekvést meghatározó jellegére utalnak, hanem egyéb kulturális vagy fogyasztási identitások kerülnek előtérbe a választói célcsoport szegmentálásánál. Az előadók ezt a jelenséget nevezik kulturális paradigmának. A politikai kampányok ezen gondolatmenet alapján történő vizsgálata megvilágítja a politikai pártok szavazóbázis-nő-

velésére kialakított merőben új szempontjait. A vallásosság a jobboldalhoz, illetve az idős kor a baloldalhoz társítása mellett az előadók felhívták a figyelmet további szegmensek, mint például a szexuális ízlés vagy éppen a bulvárfogyasztás politikai pártkötődést jelent(het)ő előtérbe kerülésére is.

Fricz Tamás hozzászólásában az angolszász tipológiák (Pippa Norris kategóriáinak) univerzális alkalmazásának problematikáját fejtegette. Véleménye szerint minden módszertant és elméleti keretet a magyar valósághoz kell igazítani. Csizmadia Ervin pedig hangsúlyozta, hogy a politikai kampányok menetét mindennél jobban meghatározzák a rivális pártok lépései, így az akció-reakció dinamika vizsgálatát elengedhetetlennek tartja a kampányok elemzésekor.

A paradigmák és az értelmező keretek megváltozása a nemzetközi politikai viszonyok Magyarországot érintő hatásával foglalkozó szekció esetében is központi kérdéssé vált. „*Világrend vagy világrendetlenség*”, azaz Dérer Miklós előadásának címe a szekcióban elhangzottak tartalmáról is sokat elárul. A prezentáció a hidegháború időszakát jellemző bipoláris világrend összeomlása után megjelenő rendezőelvek „tündöklését és bukását” vette górcső alá. Előadásában a legjelentősebb paradigmakísérleteket – a multilateralizmus, a globális demokrácia, az örök béke teóriák, az Amerikai Egyesült Államok mint világcsendőr elméletek – és azok sikertelenségének okait mutatta be. A prezentáció tanulsága szerint a nemzetközi politikai viszonyok területe napjainkban nem rendelkezik adekvát paradigmával, azaz ironikusan kifejezve magunkat, a globalizáció korának egyetlen biztos pontja a bizonytalanság és az instabilitás.

A szekció keretei között megszólalók – Galló Béla és Böröcz József – egyetértettek az előadóval abban, hogy a nemzetközi politikai viszonyokban az utóbbi tizenöt évben lezajló változások szinte teljes egészében érintetlenül hagyták a magyar külpolitika sarokpontjait. A magyar diplomácia úgynevezett hármas prioritása, azaz az euroatlanti integráció, a határon túli magyar kisebbségek helyzetének javítása, illetve a jószomszédi politika kisebb-nagyobb súlyeltolódásokkal, de 1990-től napjainkig jól kitapintható a magyar külpolitika alakulásában. Mindazonáltal a globalizáció kihívásai számos kérdés megválaszolását teszik szükségessé, ami kimozdíthatja a magyar külpolitikát a hármas prioritás keretéből. Az előadó szerint ilyen dilemma a Magyarország erősebb atlanti avagy határozottabb európai elkötelezettsége közötti, illetve az elzárkózó avagy követő külpolitikai irányvonal közötti választás, sürgetően szükséges továbbá az általános és globális kérdésekre – Kína gazdasági hatalmának erősödése, csökkenő erőforrások, terrorizmus – adandó válaszok kidolgozása.

A MAGYAR POLITIKAI RENDSZER VÁLTOZÁSAI

A rendszerváltás óta eltelt tizenöt évben a magyar politikai rendszer szinte minden elemében olyan mennyiségű és minőségű változások zajlottak le, amelyek a mintaként tekintett nyugat-európai országokban több évtized alatt következtek be. „A jogállam kiépülése és szerkezetének hiányzó pillérei” című előadásában Szoboszlai György leszögezte, hogy az 1989-ben megszületett demokratikus, alkotmányos keret időtállóan bizonyult és a jogállami kritériumoknak teljes mértékben megfelel, mindemellett felmerültek olyan kérdések és problémák, amelyek a szerkezet korrekciójának igényét is felvetik. A magyar államszerkezet anomáliái közül példaként említette a népszuverenitás nem tisztázott elvi szerepét a politikai döntéshozatalban, a választási rendszer okozta aránytalanság és az elitpolitizálás problémáit, valamint az önkormányzatok helyzetét. Szoboszlai György egyik legfontosabb mondanivalója az Országgyűlés munkájának értékelése volt. Véleménye szerint a magyar parlament „törvénygyárra devalválódott”, „színvonalatlan csatározások” helyszíne, ahol a társadalmi folyamatok elemzésére sem időt, sem szakértelmet nem szentelnek a képviselők, s a különböző jogszabályok mindenféle társadalmi visszacsatolás nélkül születnek. Ilyen társadalmi és politikai feltételek mellett Szoboszlai György nem lát esélyt, hiába került napirendre, egy új alkotmányos folyamat elindulására.

Az önkormányzatiság területi alapú szerveződése a rendszerváltás egyik legfontosabb eleme volt. Böhm Antal azonban az „Önkormányzatok és a helyi hatalom” című kutatását bemutattva szinte csak a területi önkormányzatok megalakulását és a rendszer működését tekinti az elmúlt tizenöt év sikerének. Előadásában felhívta a figyelmet az önkormányzatokat sújtó finanszírozási korlátokra, a helyi politika értékének méltatlan lebecsülésére, valamint a politikai döntéshozatali folyamatokban megmutatkozó regionalizmuselv és -gyakorlat, illetve a szubszidiaritás hiányára.

A jogállami és alkotmányos változások nem hagyták érintetlenül a társadalmi osztályokat és rétegeket sem. Az 1990-es évektől megfigyelhető hatalmi-hatalomtechnikai változások egy-egy elemére koncentrált Szalai Erzsébet a „Gazdasági és politikai hatalom a magyarországi újkapitalizmusban”, illetve Kovách Imre és Kristóf Luca „A hatalom projektésítése – az európai integráció hatalmi és társadalmi következményeiről” című referátumában. Szalai Erzsébet többéves kutatására hivatkozva állítja, hogy a jóléti államok korától kezdve a politikai elitnél jelentősebb volt a gazdasági elit befolyása a politikai fordulatok bekövetkezésére. A Nyugat-Európában az 1970-es évek végén lezajlott neoliberais fordulatban, a közép-kelet-európai

államszocialista rendszerek összeomlásában és az Európai Unió 2004-es keleti kibővülésében elsősorban a „nemzetközi gazdasági és pénzügyi szuperstruktúra” volt érdekelt és játszott főszerepet. A kutató megállapítása szerint a gazdasági csoportoknak a politikai elit felett gyakorolt dominanciája a politikai pártok „amortizációjához” vezet.

Kovách Imre és Kristóf Luca a hatalmi erőviszonyok átrendeződésének jeleire hívja fel a figyelmet. A gazdasági-társadalmi, de akár a tudományos életben is megfigyelhető tervezés és fejlesztés végrehajtásának módja immár visszavonhatatlanul a munkaszervezés projektesítése. A projektek tervezésével, menedzselésével, végrehajtásával, értékelésével foglalkozó – szociológiai módszerekkel leírható – társadalmi csoport olyan jelentős mennyiségű erőforrás felett diszponál, ami arra enged következtetni, hogy a „projektsztály” hatalmi szerepe is megnő. A projektekből élők csoportjának tagjai biztosítják a politikai döntéshozó centrum és a felhasználók közötti információáramlást, így egyfajta közvetítő szereppel rendelkeznek. A „projektek korszakában” tehát az a régi mondás, hogy a „tudás hatalom” forintosítható bölcsességgé vált. Az még nem eldöntött kérdés, hogy a projektelit jelent-e valamiféle ellenelitet, vagy a központi adminisztráció mellett bármilyen hatalommegosztási gyakorlatot, de a kutatók bizonyítottnak látják azt, hogy hatalomtechnikai átrendeződés szemtanúi vagyunk.

Az alkotmányos változások és a társadalmi csoportok erőviszonyainak feltárása mellett a konferencia előadói hangsúlyt fektettek a különböző társadalmi alrendszerek közötti kapcsolatok változásának bemutatására is. Kéri László „*A média és a politika kapcsolata a rendszerváltás kezdetétől*” című előadásában a média és a politika viszonyát elemezte. Az elmúlt tizenöt évet a nyilvánosság három szereplője – a média, a politika és az állampolgárok – közül a médiának és a politikai elitnek a közbeszéd tematizálására irányuló küzdelme jellemezte. A „politika mediatizációja”, „a média átpolitizáltsága”, ezek a sokat hangoztatott fogalmak mind ugyanarra a jelenségre utalnak, azaz a tömegkommunikáció és a demokrácia ellentmondásos viszonyára, ahogyan az alapvetően különböző logikák alapján működő két társadalmi alrendszer egymást áthatva formálja és számos esetben torzítja saját működését. Kéri László a politika médiabeli megjelenését tárgyalva az elmúlt tizenöt év jellemzői között említette a bulvárosodást (tabloidizáció), a személyek előtérbe kerülését (perszonalizáció) és a konfliktusok erőteljes exponálását. A politikai szereplők ennek megfelelően keresik a média figyelmét, tehát a tartalomról a formára és a látványos politizálásra helyeződött a hangsúly, illetve a politikában megszaporodtak a populista elemek. Kéri László előadásához hozzászólásra felkért Fricz Tamás az 1960. szeptember 26-án tartott

Nixon–Kennedy-vitát említette, mint a média és a politika kapcsolatában beállt változás szimbolikus eseményét. A modern nyugati demokráciákban a politikusok tehát több mint négy évtizede tekintik a médiumokat speciális erőforrásnak, amelynek birtokában egyenes út vezet a kormányzati pozíciókhoz. Csizmadia Ervin pedig olyan meghatározó elemnek ítélte meg a politika és média viszonyát, hogy a pártok különböző kampánystratégiáinak eredőjét is a médiahasználatuk közötti különbségben látta.

A civil szféra és a kormányzat kapcsolatáról Miszlivetz Ferenc tartott előadást „*A demokrácia és a civil társadalom jövője Európában*” címmel. A kutató az NGO-knak a demokratikus politikai döntéshozatalban betöltött szerepéről szólva utalt azokra az anomáliacsoportokra, amelyek globális szinten jelentkeznek (például a „hivatásos civilek megjelenése”), illetve amelyek specifikusan Magyarországra jellemzőek (például a forráshiányos működés). Az előadás visszatérő motívuma azonban a civil társadalom definíciójának problematikus jellege volt.

Simon János a magyar pártrendszer változásainak és a választói magatartás formálódásának összefüggéseit kívánta megvilágítani tizenöt éve tartó kutatásának bemutatásával. „*A magyar pártrendszer és a választói preferenciák formálódása a demokrácia 15 évében*” című előadásában országgyűlési képviselők és választópolgárok körében végzett empirikus adatfelvételre hivatkozva állította, hogy az állampolgárok egyre tudatosabbak saját politikai identitásukban még akkor is, ha ez szoros pártpolitikai kötődésekben nem jelenik meg. Az tehát, hogy egy választópolgár konzekvensen szocialista értékeket vall, még nem feltétlenül vezet a szocialista párt iránti szimpátiához. Ez a megállapítás magyarázhatja a magyar választópolgárok többségét kitevő bizonytalan szavazók politikai magatartását.

Kulcsár Kálmán „*Az átmenet problémái*” című előadásában a magyar politikai rendszer anomáliáit és ellentmondásait arra vezette vissza, hogy Magyarországon soha nem volt hagyománya a demokráciának és a valós önkormányzásnak.

A magyar politikai rendszer különböző elemeinek – civil szektor, pártok, választópolgárok, média – és a demokrácia kapcsolatának leírása több hozzászólót kritikai észrevételekre sarkallt. Antalóczy Tímea hozzászólásában a „sohasem volt demokráciáról” szöveg, véleménye szerint demokráciadeficit mindig volt és mindig lesz, elegendő a marginalizált rétegek érdekképviseleti hiányaira gondolnunk. Gázsó Ferenc az „önmagát delegitimáló pártrendszer” képét vázolta fel, utalva a demokrácia alappilléreinek tekintett politikai pártok iránti állampolgári bizalom tartósan alacsony mivoltára. Kiszelly Zoltán a magyar demokrácia jellegzetességének tekintette a politikai és történel-

mi szimbólumokhoz történő ambivalens állampolgári és politikusi viszonyt, amelyet az 1945-ös év eseményeinek felszabadulás vagy megszállás dichotómiában való értelmezésével szemléltetett. A Gergely András hozzászólásában a különböző identitások egymásmellettségének fontosságára hívta fel a figyelmet, míg Stumpf István a magyar demokrácia egyik legnagyobb veszélyének a rövid távú gondolkodást tekinti, amelyet a magyar politikai elit legfőbb hibájának tart. Laki László a rendszerváltás óta eltelt időszak vívmányaiban (jogállam, piacgazdaság, demokrácia) a történelmi törvényszerűség (nemzetközi trendek) és a véletlen keveredését látja, és egy sodródó Magyarország képét vázolta fel. Szigeti Péter pedig a magyar jogállami fejlődés mellett kitekintést javasolt az Európai Unió szintjén zajló államkialakítási kísérletek meg-megtorpanó, de folyamatos eseményeinek felvetésével.

ÖSSZEGZÉS

A PTI konferenciájának tíz előadása tucatnyi önálló szimpózium témáját is adhatná. A résztvevők számos esetben igen eltérő tudományos háttere biztosítékul szolgál a magyar politikatudomány gazdagságára és interdiszciplináris jellegére. Az átfogó demokrácia magyarázatok nagy elméletei mellett az előadók empirikus adatokra támaszkodó paradigmaticus alap kutatásokat prezentáltak, amelyek többéves, évtizedes munkájuk során valósult meg.